

Förord

Industrin har under senare år brottats med två stora problem; bristande kompetens hos arbetskraften samt svårigheter att locka ungdomar till branschen. När förutsättningarna för utbildning förändrades under 90-talets början, och det offentliga monopolet upphörde, började en för många industrier gynnsam utveckling. Genom etableringen av egna utbildningar, de så kallade industrigymnasierna, tycks industrin vara på väg att lösa båda sina problem. Medan de kommunala gymnasieskolornas industriutbildningar står gapande tomma, har industriernas egna utbildningar ett överflöd av förstahandssökande. Så länge nuvarande förutsättningar – i form av friskolor, skolpeng och lokal flexibilitet – gäller kan en fortsatt positiv utveckling förutses. Karin Isberg, som studerar idéhistoria vid Stockholms universitet, ger här en lägesrapport som kännetecknas av framgångar – men också hot p g a ideologiska blockeringar. På samma sätt som friskolor på grundskolenivå motarbetas är industrigymnasierna inte något självklart inslag i Sverige. Åter riskerar ideologiska låsningar att aktivt förhindra nya arbeten och ökad konkurrenskraft.

Stockholm i februari 1997

Dick Erixon

Redaktör för rapportserien

Innehåll

SKÄRP TA KUNSKAPSKRAV	3
<i>Sverige utmanas</i>	3
<i>Kommunerna förmår inte locka elever</i>	4
<i>Marknad för kompetens</i>	5
FRISKOLEREFORMEN STARTADE GYNNSAM UTVECKLING	6
<i>Skolpengen central för framgång</i>	7
<i>Blandade reaktioner i kommunerna</i>	8
EFTERFRÅGESTYRD UTBILDNING NÄR DEN ÄR SOM BÄST	9
<i>Partnerskap mellan företag och kommun</i>	9
<i>Entreprenörsutbildningar</i>	10
<i>Företagsskolorna</i>	12
<i>Branschskolorna</i>	14
I MOTVIND TROTS FRAMGÅNGARNA	15
SLUTORD	16
REFERENSER	17

Skärpta kunskapskrav

Nästan all institutionaliserad utbildning som bedrivs i Sverige är utbudsstyrd och handlar om att staten erbjuder subventionerad utbildning. Ett av de få exemplen på mer efterfrågestyrd utbildning är de så kallade industrigymnasierna.

Genom friskolereformen i början av 90-talet lämnade den offentliga gymnasieskolan en lång period av centralstyrning och hårt standardiserad yrkesutbildning bakom sig. Det var inte längre uppenbart att den grundläggande yrkesutbildningen uteslutande skulle ske i offentlig regi, utan bland annat industrin fick rimliga ekonomiska förutsättningar att driva utbildning. Många företag tog chansen och beslutade sig för att erbjuda industriutbildning på gymnasienivå.

Motivet bakom företagets initiativ, var oron över de anställdas bristande utbildning. Målet är nu att trygga medarbetarnas kompetens, som företagen skall konkurrera om i framtiden. Långsiktigt konstruktivt tänkande i kombination med pragmatism och engagemang är de viktigaste ingredienserna för kvalitativt goda resultat, och därmed också förutsättningen för industrins framtida kompetensförsörjning.

Sverige utmanas

När Sverige under några decennier utvecklades till en av världens rikaste och mest framgångsrika nationer spelade folkskolan en avgörande roll för att höja och sprida kompetensnivån. I dagens samhälle är kraven på utbildning och kompetenshöjning fortfarande mycket centrala, för att inte säga ännu viktigare. Utmaningen för dagens utbildningar är, liksom det en gång var för folkskolan, att förena bredd med kvalitet. Skillnaden är att kvalitetskraven ständigt stigit och fått ännu större betydelse i ett hårdnande internationellt klimat, där kunskap med hög kvalitet blir allt viktigare som konkurrensfördel.

Den svenska industristrukturen domineras av stora internationella företag. Dessa företag grundar sin konkurrenskraft på en industriell teknologi som grundades för cirka 150 år sedan och som då bildade grund för den industriella revolutionen. Tekniken har utvecklats och

håller i dag snabbt på att läras av den del av världen som lyckats höja sin utbildningsnivå och som är på väg att bli industriella utvecklingsländer, NIC-länderna.

Kapitalets internationella frigörelse har inneburit att pengar i dag går dit där de förräntas bäst. Det blir inte till gamla höglöneländer, vars arbetskraft inte sett om sin egen kompetensutveckling, utan till just dessa NIC-länder. De konkurrerar inte längre bara med låga löner i traditionell massproduktion, utan tränger också in i avancerad industriproduktion. Som en konsekvens blir dåligt skötta företag och politiskt misshandlade länder mer utsatta än tidigare. Om inte den industriella marknadsmiljön värnas och ekonomierna inte uppfattas som attraktiva investeringsländer, går resurserna till andra platser. På denna punkt är Sverige inte längre något särskilt bra alternativ när det gäller att locka till sig investeringar.

Det som tidigare var Sveriges och några andra länders komparativa fördelar, en välutbildad arbetskraft och avancerad teknologisk utveckling, utmanas nu från allt fler länder. Ny teknik blir snabbt tillgänglig för alla. Och bäst blir ofta viktigare än billigast som konkurrensfördel. På vilken kompetens svensk industri skall bygga en ny tätposition vid horisont 2000 är därför på intet sätt självklart. Det gäller för svenska företag att förbereda sig under 90-talet för nästa decennium.

Kommunerna förmår inte locka elever

Stora delar av svensk industri har en, för ett avancerat industriland, låg andel välutbildade i produktionen, då de välutbildade i första hand har gått till offentlig sektor (Lindgren). Detta läge har förmodligen förändrats högst väsentligt under senare år, på grund av den förändrade situationen på arbetsmarknaden. Läget för industrin torde vara bättre när den inte i lika hög utsträckning behöver konkurrera med den offentliga sektorn om arbetskraften, vilket i sin tur medför möjligheten att ställa ökade krav på sina anställda. Problemets kärna är dock inte att det finns för få unga människor att rekrytera, utan att den efterfrågade kompetensen saknas.

1991 hade endast nio procent av arbetskraften inom industrin treårig gymnasieutbildning bakom sig (DS 93:94). Samtidigt som dessa siffror antyder att det skulle behövas en rejäl upprustning av kunskaperna, i första hand genom satsningar på gymnasiet, sker en

tydlig trend landet runt. Antalet sökande har minskat från cirka 6 000 år 1987 till dagens knappt 2 000 (DS 96:53). Som en följd av detta har kommunernas industriprogram skurit ned sina platser rejält. 11 000 platser stod till förfogande 1987, i dag erbjuder kommunerna endast 5 000, och trenden är vikande. Industrin skriker efter arbetskraft med åtminstone gymnasiekompetens bakom sig, men kommunernas industriprogram förmår inte locka ungdomar till sig.

Marknad för kompetens

Det är lätt att komma överens om att kompetens är viktig för såväl ekonomisk utveckling och personlig framgång som för individuell tillfredsställelse. Konstaterandet i sig är trivialt. Problemet uppstår när vi skall avgöra vad kompetens är, om vi har tillräckligt mycket av den och hur den skapas.

Kompetens och kunskap kännetecknas av extrem heterogenitet. Det innebär stora svårigheter när produktionen av kunskapskapital på det sätt som sker i skolan skall standardiseras och kvaliteten kontrolleras. Detta är kanske ett av utbildningens allra största problem. Det är på arbetsmarknaden som olika kompetenser värderas. Den blir alltmer en marknad för kompetens och inte för arbetstimmar eller något annat standardiserat utbudsmått. Incitamenten på denna marknad måste därför vara de rätta.

Industrin i dag är helt annorlunda än för 15-20 år sedan och vi har bara sett början av förändringen. Industrin kännetecknas av en gränslöshet och internationalism som borde kunna tilltala unga människor, men som också kräver ökad kompetens av dem.

Samtidigt finns hos unga motståndet mot att söka sig till industrin och till naturvetenskapliga och tekniska utbildningar. De senaste årens kraftiga rationaliseringar har knappast givit intrycket att industrin skulle vara en framtidsbransch värd att satsa på för unga människor. Låt gå för att den offentliga sektorn verkar minst lika osäker, men i ett perspektiv där allt verkar dystert kan man lika gärna satsa helt på sina egna intressen i stället.

Friskolereformen startade gynnsam utveckling

Förr var det närmast en självklarhet i den ekonomisk-politiska debatten att kunskap skapas i skolan, men inte på jobbet. På jobbet arbetar man. Detta ger helt klart en felaktig bild av den formella utbildningens ekonomiska roll. Den kunskap och den kompetens som skapar produktionsvärden på arbetsplatsen är i allt väsentligt en fråga om upplärning på arbetsplatsen. Dessutom gäller generellt, att där teknikutvecklingen går snabbt, där sker utbildningen inom marknaden.

En gynnsam utveckling när det gäller den långsiktiga kompetensförsörjningen inleddes i början av 90-talet, då företagsskolor och branschskolor genom friskolereformen fick rimliga ekonomiska förutsättningar att utveckla och bedriva gymnasial utbildning.

Företagens stora fördel gentemot gymnasieskolan är att de ofta har en unik teknisk kompetens och ligger i fronten av utvecklingen inom ett område i snabb förändring. De har också ofta tillgång till dyr och modern teknisk utrustning som skolan omöjligt skulle kunna köpa in för sin undervisning. På detta sätt höjs kvaliteten och aktualiteten på undervisningen.

För företag som vill satsa på industrigymnasier är det viktigt att möjligheten finns att kunna ta det totala ansvaret för utbildningen. Utbildningens innehåll är det absolut viktigaste området för företagets engagemang. Det är här möjligheten till efterfrågestyrd utbildning främst gör sig gällande, och företagen måste kunna prioritera det kompetensmässiga innehållet i en utbildning. På så sätt kan de nå en bra balans mellan baskunskaper, tekniska grundkunskaper och praktisk tillämpning av desamma.

I industriernas egna gymnasieutbildningar ingår som mål att eleverna efter avslutad utbildning praktiskt skall kunna se till problemformuleringar och hypoteser, föreslå lösningar, genomföra experiment och tolka resultaten. Genom att utbildningen ofta kombinerar industri- och naturvetenskapsprogrammet med extra utrymme för praktik, garanteras att eleverna får goda teoretiska och praktiska kunskaper. Arbete med kvalitet och ansvar och med insikt i vad gott yrkesmannaskap kräver är viktiga hörnpelare i industrigymnasiernas utbildningsplaner.

De kommunala industriprogrammen kännetecknas av låg status bland eleverna, vilket innebär få sökande och karaktären av avstjälningsplats för skoltrötta elever. Betygssnittet har varit lågt, avhoppet många och utbildningens anseende ständigt sjunkande.

På industrins egna gymnasier är de studiemotiverade eleverna fler, avhoppet färre och den färdigutbildade arbetskraften mer kvalificerad. De elever som hoppat av, har ofta gjort det till det samhällsvetenskapliga programmet för att bredda sina teoretiska kunskaper. Utbildningens status har ökat avsevärt, och problemet är snarare att finna plats för alla sökande, än att fylla de platser som redan finns.

Tack vare etableringen av industrigymnasierna syns en vändning i industriernas problemtrend att locka ungdomar till sig. Industrigymnasierna har visat sig attraktiva för gymnasieungdomar, vilket i sin tur bidrar till att lösa industrins andra stora problem: den bristfälliga kompetensen hos de anställda.

Genom att yrkesutbildningarna konkretiserats med inriktning mot företagets behov, och därmed ger eleven möjligheten att direkt på företaget praktisera utbildningens yrkeskunnande, ges chansen att på ett tidigt stadium värdera sina förutsättningar och sitt intresse för den valda inriktningen. Det ger också en unik möjlighet för eleven att se om han valt rätt eller fel. När man känner att man valt rätt, när man får ta ett konkret ansvar för sin yrkesmässiga utveckling och när det finns goda möjligheter till anställning efter utbildningen ökar motivationen. Dessutom, för en nyutexaminerad gymnasieelev är en anställning med fast lön bästa förutsättningen för vidare utveckling och löneavancemang.

Skolpengen central för framgång

En viss risk som föreligger när industrigymnasierna expanderar, är att de stora företagen lägger beslag på den bästa arbetskraften. Industrigymnasier är kostsamma, både initialt vid etableringen samt i varje elevs löpande kostnader. Stora företag med stora resurser har möjlighet att driva och finansiera egna skolor, medan småföretagen blir lidande.

Det är därför viktigt att ge de mindre företagen möjligheten att driva likvärdiga skolor utan att det leder till ekonomisk förlust. En central del i detta spelar skolpengen. För vissa av de större företagen är skolpengen av ringa betydelse, men för de mindre kan den vara

förutsättningen för varat eller icke-varat. Med försämrade villkor för skolpengen, alternativt hotet om att den helt skall försvinna, försämrans också drastiskt vissa företags möjligheter att driva utbildning.

Alternativet är inte att den kommunala gymnasieskolan åter tar över. Det skulle bara leda oss flera steg tillbaka i utvecklingen och den svenska industrin skulle om några år finna sig omsprungna av flertalet andra industrinationer, när vi inte ens har unik kompetens som vår konkurrensfördel.

Blandade reaktioner i kommunerna

Vissa kommuner har i dag börjat avveckla sina industriprogram, på grund av för få sökanden. När industrin lockar över eleverna till sina egna utbildningar, är det inte hållbart för kommunen att driva industriutbildning med knappt en handfull elever.

Konkurrenssituationen ses inte med blida ögon av alla. Vad händer om industrierna inte längre anser det lönsamt eller lockande att driva utbildning och därför lägger ned sina skolor, samtidigt som kommunen redan hunnit avveckla sin egen utbildning?

Industriernas svar är att deras målsättningar är att fortsatt utveckla de befintliga programmen, samt satsa på påbyggnadsutbildningar. Dessa påbyggnadsutbildningar, som kan få eleverna att se möjligheter till vidareutveckling redan i det ursprungliga utbildningsvalet, skulle också kunna locka de elever som i dag är intresserade av industriarbete, men på en högre nivå, och som därför söker sig till naturvetenskapsprogrammets tekniska utbildning.

Andra kommuner ställer sig dock positiva till att industrier på orten driver utbildning. Troligtvis räknar de med detta som ett sätt att bevara arbetskraften på orten. Motiven kan tänkas variera med de politiska värderingarna inom landet. I företagsintensiva regioner är medvetenheten större om vikten av kvalitativt bra teknisk utbildning. I regioner som domineras av offentlig verksamhet är inriktningen snarare att spara pengar i utbildningssystemet (SAF).

Efterfrågestyrd utbildning när den är som bäst

Vid etableringen av industrigymnasierna har det enskilda företags behov av kompetens varit ett av de primära målen att tillgodose. För att lyckas utveckla studiealternativ som intresserar eleverna och som ger en attraktiv kompetens med framtidsutsikter, har det utgått från de praktiska förutsättningar som företaget har för att påverka och medverka i utbildningens utveckling och genomförande.

De senaste årens utvecklingsarbete som pågått mellan företagen och de traditionella gymnasieskolorna har resulterat i fyra olika typer av företagsengagemang; *för det första* partnerskapet mellan företag och gymnasieskola, *för det andra* entreprenadutbildningarna, *för det tredje* företagsskolorna och *för det fjärde* branschskolorna.

För att påvisa det faktum att de olika typerna av företagsengagemang i skolorna i allra högsta grad handlar om lokala lösningar finns skäl att beskriva de olika formerna och exemplifiera med några av de verksamma skolorna.

Det finns ingen angiven plan för hur industrin driver utbildning, ingen standardisering och ej heller någon byråkratisering. Vad det handlar om är en synnerligen pragmatisk inställning till utbildning. Eller i korthet, efterfrågestyrd utbildning när den fungerar som bäst.

Partnerskap mellan företag och kommun

Den första och minst integrerande samarbetsformen är den som bygger på ett partnerskap mellan företag och gymnasieskola. Partnerskapet kännetecknas framför allt av att företagen hjälper till med skolornas lärarfortbildning och organiserar arbetsplatsförlagd utbildning, APU.

Företagen har också en viss inverkan på utbildningens innehåll, samt hjälper eleverna att få praktikmöjligheter och tillfälle att göra projektarbeten baserade på företagets verklighet. Partnerskapet i mer eller mindre renodlad form är den mest frekventa samarbetsformen. Grovt generaliserat kan sägas att partnerskapen engagerar de allra flesta av de kända svenska företagen och är geografiskt spridda över hela landet.

I Borlänge samverkar Hagaskolan med SSAB och Stora Feldmühle. Utbildningen inleds med en skogsdag då SSAB informerar om pappersindustrins råvaror och hur dessa produceras.

Utbildningsplatserna tillsätts med förstahandssökande med bra medelbetyg och SSAB och Stora medverkar till att eleverna kan göra studiebesök utomlands på något av koncernernas dotterbolag. I utbildningen ingår också körkort, en av lärarna har skaffat sig körskollärarkompetens. Det praktiska motivet bakom denna förmån är att körkort är ett krav för truckförare på pappersbruket.

Polhelmsskolan i Gävle, i samverkan med Stora Cell, Ericson och Leaf med flera, startade sin utbildning på grund av för få sökande, för svaga baskunskaper, inkompetenta yrkeslärare och dåligt utrustade lokaler på den kommunala skolan. Med hjälp av bland annat Stora Cell utformades ett helt nytt koncept. I dag ingår ett tiotal företag i samarbetet, vilket leder till att mycket av den tekniska kompetensen är branschövergripande medan råvaru-, produkt- och marknadskunskaperna är branschspecifika.

Entreprenörutbildningar

Näst efter partnerskapet är entreprenadutbildningarna den vanligaste samarbetsformen mellan skola och företag. Entreprenadutbildningar förekommer främst på företag med en väl utvecklad företagsintern utbildning för sina medarbetare. Samarbetsformen innebär att företagen erbjuder sig att ta över ansvaret för den praktiska delen av den yrkestekniska utbildningen, medan gymnasieskolan fortsätter att ansvara för de teoretiska ämnena.

På detta sätt drivs till exempel utbildningen vid *Alvesta gymnasieskola, som samverkar med Torsten Ullman AB*. Skolan har 250 sökande till arton platser och många av de sökande kommer långväga ifrån. Det är omöjligt för skolan att få interkommunal ersättning vilket fått till följd att vissa elever inte kunnat erbjudas plats. Torsten Ullman AB satsar minst en miljon kronor varje år på skolan.

När *Volvo Aero* övergick från i huvudsak militär till civil produktion, saknade medarbetarna den kompetens som krävdes. Genom gymnasiereformen fick företaget möjlighet att starta en helt ny form av utbildning för att trygga kompetensen, och inledde 1992 en samverkan med *Nils Ericsonsgymnasiet i Trollhättan*.

Volvo Aero erbjuder alla elever att under ett fjärde, betalt, år läsa in särskild behörighet för att kunna söka vidare till teknisk högskola.

Från och med tredje året har alla elever lön motsvarande ingångslön i företaget.

Utbildningens ursprungliga sexton platser har ökats till trettiofå, på grund av det stora intresset. I år hade skolan cirka nittio sökande med 3,8 i medelbetyg. Företaget letar en form för att förändra utbildningen och i dag pågår en utvärdering med de chefer som anställt de färdigutbildade eleverna. Resultatet av utvärderingen verkar mycket positivt.

Hittills har företaget investerat cirka 15 miljoner i utbildningen. Från kommunen utgår ett APU-bidrag, men Volvo Aero menar att de egna satsningarna sannolikt betalar sig i det långa loppet. Tack vare projektet "Flickor och teknik" har företaget lyckats attrahera fler tjejer till utbildningen och i dag är sju av 32 elever i den nya årskullen flickor. Volvo Aero sammanfattar satsningen på utbildning som mycket lyckad.

Volvo Excavator har inlett ett samarbete med Bergaskolan i Eslöv, eftersom företaget inte tyckte att den kommunala industriutbildningen var tillräckligt bra. Det kommunala programmet hade låg status och få förstahandssökande. Vid Volvo Excavators eget industriprogram lockas eleverna med sommarjobb, betalt körkort, studieresa utomlands och stor chans till anställning. Resultatet har blivit en yrkesutbildning som lockar drygt trettio förstahandssökande till de arton platserna. De sökande intervjuas, hälsoundersöks och genomgår ett skriftligt prov. Enligt företaget är intervjun det viktigaste för antagningen. Det är genom den de bedömer den sökandes intresse och motivation.

Volvo Excavator lämnar ingen anställningsgaranti, men erfarenheten visar att i princip samtliga elever får anställning. Utbildningen lockar elever från många kranskommuner, men skolan är inte berättigad till skolpeng. Enligt företaget har detta ingen större betydelse, då en eventuell skolpeng inte skulle kunna täcka de dryga två miljoner som det varje år satsar på sin utbildning. Volvo Excavator bedömer att utbildning är så viktigt att det lönar sig att satsa på det egna programmet.

Skolan har funnits i olika former sedan 1940-talet och samverkan med den kommunala gymnasieskolan fungerar bra. Företaget poängterar att mycket förändrats inom utbildningen sedan gymnasiereformen. I dag får studenterna vita mössor när de springer ut och skolan kan på ett helt annat sätt möta omvärldens krav.

Bergaskolan har funderat på att försöka omforma sig till friskola, men känner inte att man är beredda att ta det ökade ansvar som det skulle innebära.

Företagsskolorna

Den mest renodlade formen av utbildning i företagsregi är de så kallade företagsskolorna. Företagsskolorna drivs ofta som friskolor och har blivit en bra lösning för flera större företag som prioriterar en bra och långsiktig rekryteringsbas. Genom att företagen organiserar sin egen utbildning får de möjlighet att uppnå en hög kompetens kvalitet i takt med den egna tekniska utvecklingen. För de flesta av dessa företag fungerar reglerna för friskolor bra.

Av företagsskolorna har *ABBs friskola i Västerås* blivit den mest berömda. Skolan startades hösten 1994 och har ända från starten tillämpat riksintag vilket har resulterat i att skolan i dag har elever från tjugo olika kommuner. ABB medger att det ger ett mycket gott rekryteringsunderlag för företaget, men betonar också att det fanns andra orsaker bakom koncernledningens intresse att starta friskola. Företaget iakttog den dalande populariteten för naturvetenskapliga och tekniska utbildningar, och beslöt sig för att ta saken i egna händer, i stället för att vänta på att något skulle ske.

Utbildningens upplägg liknar arbetssätten vid högskolan och i arbetslivet. ABB tillämpar en annorlunda pedagogik, som innebär att alla ämnen läses i halvdagarspass. Det är ett måste i de praktiska ämnena, men fungerar också mycket bra för de teoretiska. Man betonar undervisningen i teknik, data, ekonomi, engelska och kommunikation. Förutom tre fast anställda lärare hyr företaget in lärare från gymnasieskolan, från konsultfirmor samt från det egna företaget.

Utbildningens utvärdering är viktig. En avstämning görs årligen, där kursinnehållet jämförs med omvärldens krav på företaget, och än så länge är ledningen öppen för förändringar i utbildningen. Inom en snar framtid investeras ytterligare i laboratorier, lokaler och utrustning för skolans räkning.

Till de femtio utbildningsplatserna per år har skolan hittills haft tre sökande per plats, med genomgående goda medelbetyg. ABB lämnar ingen anställningsgaranti, men lockar med fri tillgång till datorer, utlandspraktik och minst tre veckors garanterat sommarjobb.

Det kommunala industriprogrammet har samtidigt tvingats till förändring. På grund av för få sökande slog Västerås kommun ihop industriprogrammet med energi- och elprogrammet till ett så kallat teknikerprogram. Dock är det fortfarande problem att fylla platserna, knappt hundra elever sökte i år till de hundratrettio platser programmet erbjuder.

I Småland investerade *Perstorp AB* fem miljoner kronor och öppnade 1996 ett nytt industrigymnasium, i förhoppningen att kunna säkra framtida kvalificerad arbetskraft. 30 elever tas in till en specialvariant av Naturvetenskapsprogrammet med inriktning mot företagets behov. *Perstorp AB* bekostar lokalerna och utrustningen, lärarlönerna finansieras med hjälp av skolpeng från elevernas hemkommuner.

Företaget har inte tillräckliga resurser att ta emot elever utan skolpeng, varför elever från kranskommuner som ej beviljas skolpeng för studier på annat ort, inte har möjlighet att gå på skolan. Detta trots att intresset finns. *Perstorp AB* hoppas kunna anställa minst två av tre elever efter avslutad utbildning, en tredjedel direkt och ytterligare en tredjedel efter högskoleexamen.

Ytterligare ett exempel på företagsskolor är *Scania i Södertälje*, vars ursprung kan spåras så långt som till 1941. I dag bygger undervisningens upplägg på en normal fyrtio timmars arbetsvecka och fem veckors semester per år. Eleverna får lön under hela utbildningstiden, de två första åren från skolan och det sista årets lön betalas från respektive praktikplats.

Det kursutformade programmet bygger på mer teori och kärnämnen de två första åren, och successivt ökad andel praktik i utbildningen. Eleverna läser totalt 5 300 timmar per år, i en specialutformad kombination av Naturvetenskaps- och Industriprogrammet. Lärarna kommer från produktionen i företaget, och *Scania* använder skolans resurser kvällar och helger för att kompetensutveckla andra medarbetare. Kärnämnen köper företaget in från den kommunala gymnasieskolan, men undervisningen sker uteslutande på *Scania*.

Scania har ansökt hos Skolverket om att få omforma till friskola, men fått avslag dels på grund av praktiklönerna, dels på grund av att företaget tillämpar både betyg, tester och intervjuer vid anställningen.

Liksom Scania i Södertälje har *SKFs skola i Göteborg* många år på nacken. Mellan 1938 och 1985 samarbetade SKF med gymnasieskolan, i den traditionella uppdelningen kärnämnen contra yrkesämnen. För att få ännu större möjlighet att kunna påverka utbildningen bildade SKF friskola och tog över ansvaret också för kärnämnen.

Likheten med Scania visar sig bland annat i att SKF hämtar sina lärare från företaget, de använder skolan kvällar och helger för kompetensutveckling av andra medarbetare, samt att eleverna får motsvarande praktiklöner i årskurs två och tre.

Till skillnad från Scania betecknas skolan friskola. Detta trots att även SKF tillämpar intervjuer och tester vid antagningen. Det särskiljande är att testerna endast sägs vara rådgivande. Det krävs minst 3,5 i medelbetyg för att komma in och förstahandssökandena täcker gott och väl de cirka trettio platser som finns. Företaget har inga planer på att öka antalet platser, av rädsla att behöva tumma på kvaliteten. Däremot ser SKF gärna att fler flickor söker sig till utbildningen.

Branschskolorna

Slutligen är branschskolorna en alternativ samarbetsform. Branschskolorna är en bra lösning för mindre branscher, där de enskilda företagen inte har möjlighet att driva utbildning på egen hand, till exempel el-, VVS- och gjuteribranscherna. Som en del av den kommunala gymnasieskolan går företagen samman och centraliserar de yrkestekniska delarna i grundutbildningen.

Antalet branschskolor är relativt begränsat. Den mest kända är *Skandinaviska Gjuteriskolans samarbete med Bäckadalsgymnasiet i Jönköping*. Ett fyrtiotal företag runt om i landet samverkar i Sveriges Modelltillverkares Förening, som i sin tur samarbetar med Bäckadalsgymnasiet. Utbildningen, som är den enda i Sverige, är en del av den kommunala gymnasieskolan. Eleverna läser första året modellteknik på sin hemort och söker sedan vidare till Jönköping. Sexton elever tas in varje år, och så gott som alla som utexamineras anställs inom branschen.

Skolan finansieras av Jönköpings kommun med elevbidrag från de kommuner eleverna kommer från. De elever som kommer från kommuner som ej lämnar ut skolpeng, har inte möjlighet att gå på skolan.

I motvind trots framgångarna

Företagens inblandning i utbildningen är inte okontroversiell, och formerna för hur de skall få verka diskuteras. Inte helt oväntat hör fackföreningsrörelsen till de hätskaste kritikerna. Metall menar till exempel att industrigymnasierna är oacceptabla i ett skolsystem som bygger på rättvisprincipen. "Skolan skall vara allmän och bred, men blir snäv", hävdar man på Metall och basunerar ut "Bara de bästa får chansen" i decembernumret av Metallarbetaren 1995.

Tidningen fortsätter sin kritik med att påpeka det förargliga i att skolan håller på att släppa greppet om industriutbildningarna. Fackets ovilja att förstå nödvändigheten av att just så sker är olycklig. Allt eftersom omvärldens krav på svensk industri ökas och förändras, är det viktigt att företagen snabbt och flexibelt kan anpassa sig efter dem.

Den kommunala gymnasieskolans industriprogram kännetecknas ofta av otidsenliga utbildningsmoment, och saknar möjligheten att hålla sig à jour med vad som sker inom den tekniska utvecklingen. Företagen däremot har bättre resurser och motivation att ständigt hålla sina utbildningar aktuella.

Även utbildningsdepartementet är kritiskt till företagens engagemang i gymnasiet. Skolminister Ylva Johansson anser inte att företag skall få vara med vid uttagningen av elever till gymnasieskolans industriprogram. "De har möjlighet att välja när det kommer till anställning", menar hon. Samtidigt medger Ylva Johansson att samarbete med industrin är förutsättningen för att rekrytering till industriutbildningarna skall kunna fungera. "Men det är inte bra med konkurrerande utbildningar. Det är inte juste mot de elever som går på det vanliga industriprogrammet."

Det är tråkigt att Sveriges skolminister har den synen på utbildning. Industrigymnasierna kan inte längre vara slutförvaring för skoltrötta elever med 1,1 i snittbetyg. Ånyo handlar det om att kunna möta omvärldens krav. Det sker bäst med kompetent och motiverad arbetskraft.

Ytterligare en aspekt av kritiken, är den som fokuseras på de särskilda förmåner som eleverna erbjuds på vissa företag. Det kan handla om betalda körkort, anställningsgarantier, sommarpraktik eller utlandsresor. "Företagens metoder dränerar skolan på de bästa eleverna. De agnar med trevliga beten och kräver i gengäld att få

påverka utbildningen”, skriver Metallarbetaren. Det är viktigt att påpeka att det döljs ett praktiskt motiv bakom var och en av dessa förmåner. Sommarpraktik och studiebesök utomlands ökar elevernas kunskaper om företagen, anställningsgarantier är en säkerhet för både företaget och eleven i ett hårt arbetsmarknadsklimat, och vad gäller körkort kan sägas att på till exempel SSAB får eleverna körkort, eftersom det är ett krav för att anställas som truckförare.

Om facket får gehör för sin kritik, riskerar de därmed att på ett effektivt sätt dra undan mattan under sina egna fötter. Fackföreningsrörelsen borde rimligen vara intresserad av att svenskt näringsliv och svensk industri även i framtiden kan konkurrera på världsmarknaden under rimliga villkor. Kompetent arbetskraft är då en av de viktigaste förutsättningarna.

Socialdemokratin är redan nu på god väg att sätta käppar i hjulet för industrigymnasierna. Genom försämringar i skolpengen hindrar de potentiella företagsengagemang, och någon förändring synes inte vara i sikte.

Slutord

Industrin har under senare år brottats med två stora problem; bristande kompetens hos arbetskraften samt svårigheter att locka ungdomar till branschen. När förutsättningarna för utbildning förändrades under 90-talets början, och det offentliga monopolet upphörde, började en för många industrier gynnsam utveckling. Enskilda företag fick chansen att driva utbildning på egen hand, och tog den.

Genom etablering av dessa utbildningsprogram, de så kallade industrigymnasierna, tycks industrin vara på väg att lösa båda sina problem. Samtidigt som de kommunala gymnasieskolornas industriutbildningar står gapande tomma, har industriernas egna utbildningar ett överflöd av förstahandssökande. Vissa av industrins friskolor har så många som fem sökande per plats.

Tack vare att företagen också har direkt möjlighet att påverka utbildningens innehåll, försäkrar de sig om att de kunskaper eleverna får, väl motsvarar de krav omvärlden ställer.

Så länge nuvarande förutsättningar vad gäller friskolor, skolpeng, specialutformade program och lokala grenar finns kvar någorlunda

ograverade kan vi säkert räkna med en fortsatt snabb utveckling av nya och modifierade initiativ från företagets sida. Det är av avgörande betydelse att detta inte hindras av ideologiska blockeringar och politiska beslut.

Inför det nya decennium och millennium vi ställs inför, har kompetens blivit en avgörande fråga. Det är under åren fram till skiftet vi har möjlighet att lägga grunden för en god kompetensutveckling och därmed trygga vår framtid som konkurrenskraftig industrination.

Referenser

- Axelsson, Björn: *Kompetens för konkurrenskraft*, SNS 1996
Lindgren, Antony: *Industri och ungdom i det senmoderna samhället*, Skolverket
Metallarbetaren: december 1995
SAF: *Långsiktig kompetensförsörjning; Företagsengagemang i gymnasieskolans utbildning*
TCO: *Kompetensutveckling – Nyckeln till framtiden*, 1991

Departementsserien

- DS 1993: 94 *Den högre utbildningens ekonomiska villkor och betydelse*
DS 1996: 53 *Ökad rekrytering till gymnasieskolans industriprogram*

Propositioner

- Prop 1991/92: 95 *Om valfrihet och fristående skolor*
Prop 1991/92: 100, bilaga 9, *Budgetpropositionen*

Statens Offentliga Utredningar

- SoU 1992: 25 *Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan*
SoU 1995: 109 *Likvärdig utbildning på lika villkor*

Muntliga källor

- Adolfsson, Bengt; Volvo Excavator
Andersson, Ingemar; Bergaskolan i Eslöv
Herou, Bengt; Volvo Aero
Intagningsnämnden, Västerås
Johansson, Kjell; ABB Västerås
Nilsson, Karl-Erik; Torsten Ullman AB
Tholén, Jan-Erik, Sveriges Modelltillverkares förening, Bäckadalsgymnasiet, Jönköping